

Socjologia migracji przed pandemią i w czasach pandemii – „nowa generacja” teorii migracji i adaptacji w kontekście współczesnych wyzwań badawczych

KATARZYNA ANDREJUK¹

ORCID: [0000-0002-3397-152X](https://orcid.org/0000-0002-3397-152X)

Polska Akademia Nauk

ALEKSANDRA WINIARSKA

ORCID: [0000-0002-5155-923X](https://orcid.org/0000-0002-5155-923X)

Uniwersytet Warszawski

Procesy migracyjne są atrakcyjnym laboratorium badawczym dla socjologów, którzy analizują relacje międzyludzkie i zjawiska społeczne. Poniższy numer specjalny *Studiów Migracyjnych – Przeglądu Polonijnego* jest rezultatem prac Sekcji Socjologii Migracji działającej w ramach Polskiego Towarzystwa Socjologicznego. Większość zebranych tekstów stanowi rozwinięcie referatów grupy tematycznej pt. *Trwałość i płynność migracji międzynarodowych – cyrkulacja, osiedlanie, integracja migrantów* na XVII Ogólnopolskim Zjeździe Socjologicznym we Wrocławiu². Grupa ta, ciesząca się wielką popularnością wśród uczestników Zjazdu, była jedną z przyczyn powołania właśnie we wrześniu 2019 r. samej Sekcji. Część artykułów stanowi wynik prac członków Sekcji Socjologii Migracji, powstałych niezależnie od obrad konferencyjnych albo jedynie w nawiązaniu do referatów konferencyjnych. Socjologia migracji ma ogromny potencjał badawczy i organizacyjny. O konsolidacji tej młodej subdyscypliny w Polsce świadczy również to, że ośrodki studiów migracyjnych – powstające

¹ Kontakt: kandrejuk@ifispan.edu.pl

² Autorki dziękują dr. Marcinowi Gońdzie za współprowadzenie sesji Sekcji Socjologii Migracji podczas Zjazdu Socjologicznego.

w wielu jednostkach akademickich – praktycznie zawsze zatrudniają socjologów, a część z nich (np. łódzki, krakowski) tworzy się właśnie wokół środowisk socjologicznych, jest założona i prowadzona przez socjologów. Jest to subdyscyplina od początku umiędzynarodowiona i mocno osadzona w globalnych sieciach badawczych. Polscy socjologowie aktywnie działają w międzynarodowych organizacjach migrantologów, realizują projekty badawcze we współpracy z zagranicznymi jednostkami, występują na międzynarodowych konferencjach i publikują w języku angielskim (również w tym tomie). Socjologia migracji stanowi również przedmiot nauczania na studiach wyższych oraz podyplomowych. Mamy zatem do czynienia z instytucjonalizacją subdyscypliny oraz umacnianiem jej tożsamości badawczej.

Socjologia migracji nie jest oczywiście jedynym możliwym spojrzeniem naukowym na mobilność. Studia migracyjne gromadzą ekspertów z wielu obszarów nauk społecznych, w tym również ekonomii, demografii, politologii, prawa, psychologii, geografii, antropologii. Ta multidyscyplinarność widoczna jest też od lat na łamach SM-PP. W niniejszym tomie skoncentrowaliśmy się jednak w szczególności na perspektywie socjologicznej. Pokazujemy jej różnorodność metodologiczną, obejmującą sondaże, wywiady pogłębione, badania Internetu, badania podłużne, analizy danych urzędowych, jak również dorobek teoretyczny. Warsztat pracy socjologa pozwala analizować rozmaite aspekty migracji: związane z pracą, zamieszkaniem, rodziną, relacjami towarzyskimi, kształtowaniem emocji, postaw i stereotypów. Wykorzystane w tym numery specjalnym inspiracje teoretyczne pokazują zakorzenienie prac migrantologicznych w akademickich podejściach wypracowanych przez socjologów – takich jak koncepcje z zakresu instytucjonalizmu (artykuł Małgorzaty Budyty-Budzyńskiej), sieci społecznych (analiza Kseni Homel) czy socjologii pracy (tekst Ignacego Józwiaka). Wątki z zakresu badań migracyjnych odnaleźć można zresztą w klasycznych pracach polskiej socjologii, sztandarowym i często podawanym przykładem jest „Chłop polski w Europie i Ameryce” Floriana Znanieckiego i Williama Thomasa; ponadto tematyką migracji zajmowali się w dwudziestoleciu międzywojennym m.in. Józef Chałasiński, Maria Gliwiczówna, Tadeusz Makarewicz, Krystyna Duda-Dziewierz (por. Cieślińska et al. 2018: 87). Należy też podkreślić pokrewieństwo dziedzinowe studiów migracyjnych z innymi obszarami badawczymi pojawiającymi się wraz z nasileniem globalizacji. Obok tematyki migracyjnej, w polskiej socjologii od lat prowadzi się badania nad etnicznością i mniejszościami narodowymi – w PTS działa Sekcja Socjologii Etniczności, w przeszłości opisywano też socjologię wielokulturowości jako subdyscyplinę obejmującą badania nad migracjami i mniejszościami (Sadowski 2011). U progu trzeciej dekady XXI wieku granice między socjologią migracji a innymi dyscyplinami badań migracyjnych nie są ostre, ale nie jest to usterka czy skaza: do ich rozmycia przyczynia się także fakt, że wielu socjologów migracji w Polsce ma wykształcenie interdyscyplinarne, obejmujące dodatkowo np. prawo, ekonomię czy antropologię. Tacy badacze wykorzystują w działalności akademickiej również kompetencje z sąsiednich pól naukowych. Nie negując znaczenia interdyscyplinarności w studiach

migracyjnych, podkreślamy jednak, że już różnorodność metod badawczych samej socjologii oraz jej bogactwo teoretyczne daje badaczom migracji szerokie możliwości poznawcze oraz interpretacyjne.

Mnogość artykułów przygotowanych w ramach tego numeru pokazała, że migracje międzynarodowe stanowią ważny obszar badań socjologicznych, a analizy migracji z perspektywy socjologicznej mają fundamentalne znaczenie dla zrozumienia współczesnych wyzwań społecznych, demograficznych, politycznych czy kulturowych. Autorzy i Autorki zebranych tutaj tekstów analizują mobilność międzynarodową w kontekście dynamiki i trwałości procesów migracyjnych zarówno w wymiarze mikro-, jak i makrospołecznym. Zebrane w tym tomie artykuły przygotowano w jednej z dwóch wersji językowych. Chociaż język angielski dominuje w badaniach społecznych jako łącznik między badaczami z różnych krajów, za równie ważne uznajemy budowanie dorobku socjologii migracji w języku polskim, co pozwala na rozwijanie akademickiej aparatury pojęciowej związanej z tą problematyką. Dbałość o tworzenie języka akademickiego polskiej socjologii migracji jest szczególnie ważna z dwóch przyczyn. Po pierwsze, mamy do czynienia z subdyscypliną młodą i dynamicznie rozwijającą się, o czym świadczą rosnące zainteresowanie tematem migracji wśród doktorantów. Po drugie, w obrębie socjologii migracji bardzo szybko następują zmiany: tworzone są nowe pojęcia i podejścia teoretyczne, które istotnie przeformułują zastane paradygmaty badawcze.

Przykładem tematu, który ulega dynamicznym przemianom interpretacyjnym, jest kwestia adaptacji i integracji w kontekście migracji. Zapatrywania badaczy na przebieg i funkcje procesu dostosowania się imigrantów do nowych miejsc pobytu zmieniały się w ostatnich dziesięcioleciach dość zasadniczo. Wyjściowe koncepcje asymilacji (Gordon 1964) zakładały, że cudzoziemcy i przedstawiciele grup mniejszościowych upodabniają się stopniowo do większości społecznej, co jest ostatecznym celem i sukcesem asymilacji. Późniejsze koncepcje, takie jak integracja, zakładały dwukierunkowość adaptacji: zmienia się nie tylko grupa mniejszościowa, ale też społeczeństwo, do którego dołączyła. Stopniowo jednak zauważano (zwłaszcza w odniesieniu do wielokulturowych społeczeństw zachodnich), że wypracowane wcześniej koncepcje asymilacji i integracji dezaktualizują się, m.in. ze względu na to, że społeczeństwa przyjmujące charakteryzują się ogromną skalą różnorodności i nie są monolityczne pod względem wartości czy etniczności (por. koncepcja „superróżnorodności”, Vertovec 2007). Obecnie mamy do czynienia z podejściami, które można określić jako „nową generację” czy „trzecią generację” koncepcji adaptacji imigrantów. Zakładają one, że pojęcie integracji jest produktem logiki państwa narodowego, a w efekcie – oczekiwania, że nastąpi adaptacja właśnie do państwa narodowego. Wskazuje się, że pojęcie integracji sprzyja ignorowaniu wszelkich innych typów mobilności następujących przed czy po przejściu z kraju wysyłającego do przyjmującego (Dahinden 2016). Charakterystycznym argumentem koncepcji nowej generacji jest podkreślanie powszechności mobilności, podczas gdy pojęcie integracji implikuje wyższość

perspektywy sedentarystycznej, gdzie zmiana miejsca pobytu traktowana jest jako wyjątek, a bycie w jednym miejscu jako reguła (Hui 2016 i cytowany tam Urry 2007). W najnowszych podejściach postuluje się denacjonalizację badań migracyjnych i przełamywanie sztucznych barier między migracjami międzynarodowymi a innymi typami mobilności (Anderson 2019). Wskazuje się ponadto na potrzebę odejścia od metodologicznego nacjonalizmu również w ocenie wpływu imigrantów na życie społeczności, nadając jej dodatkowe znaczenia oprócz postulowanej politycznie korzystności dla gospodarki kraju czy dla kultury kraju przyjmującego (por. artykuł Katarzyny Andrejuk w tym tomie). Akcentuje się zróżnicowanie procesów dostosowawczych jednostek ze względu na wielokrotność doświadczenia mobilności, klasę, status i środowisko społeczne osoby mobilnej, możliwości życia w „bańce” i transnarodowe przynależności. Nowe analizy podkreślają, że proces uczenia się imigrantów nie polega na dostosowaniu do społeczeństwa goszczącego, a strategie migrantów kładą nacisk na elastyczność, rozwijanie miękkich kompetencji, umiejętności komunikowania się w różnych środowiskach, gotowość uczenia się przez całe życie, dostosowanie się do dynamicznych przemian (Grabowska 2019). Konceptje nowej generacji, takie jak zakotwiczenie (Grzymała-Kazłowska 2016) oraz zakorzenienie (Ryan 2018), podkreślają indywidualny charakter przemian imigranta, jego doświadczeń zatrzymujących go w danym miejscu i przywiązujących go do tego miejsca. To wszystko pokazuje, że mamy do czynienia z **przewrotem indywidualistycznym** w socjologii migracji i badaniach migracyjnych w ogóle. Socjologowie przechodzą od analizowania migracji jako dostosowywania się do życia w danym społeczeństwie przyjmującym – do ujmowania migracji jako uczenia się do życia w warunkach nieustającej mobilności społecznej i przestrzennej.

Artykuły zebrane w tym numerze specjalnym twórczo wykorzystują i rozwijają zarówno pojęcie integracji, jak też nowsze koncepcje teoretyczne określane tu jako „trzecia generacja” badań migracyjnych. Zebrane prace cechuje wieloparadygmatyczność i odwoływanie się do różnych podejść teoretycznych, co jest charakterystyczną i powszechnie akceptowaną cechą socjologii (Kraśko 2010: 12).

Anne White w tekście *New receiving countries and the European ‘mobility laboratory’: integration and family reunification aspirations among Ukrainians in Płock* (w języku angielskim) argumentuje, że nie należy przeceniać nowego kontekstu bycia krajem imigracyjnym dla oceny sytuacji imigrantów w Polsce, ponieważ sytuacja ta różni się od sytuacji w tradycyjnych krajach imigranckich jak Wielka Brytania. Niektórzy ukraińscy respondenci postrzegali migrację do Polski jako wybór podrzędny, potencjalną odskocznnię do mobilności w kierunku starych krajów imigracyjnych północnej i zachodniej Europy. Jednak wielu badanych imigrantów z Ukrainy aspirowało do osiedlenia się w Polsce i sprowadzenia tu rodziny. Doceniali także wielorakie możliwości mobilności i łatwość rozwijania transnarodowych sieci społecznych.

Tekst Agnieszki Trąbki i Igi Werwińskiej-Wiśnickiej pt. *Niejednoznaczny wpływ Brexitu na życie młodych Polaków w Wielkiej Brytanii* koncentruje się na znaczeniu Brexitu dla osób w wieku do 34 lat. Bazując na badaniach empirycznych (w tym jakościowym

badaniu podłużnym), Autorki wskazują, że decyzja o opuszczeniu Unii Europejskiej przez Zjednoczone Królestwo miała niejednoznaczny wpływ na takie obszary życia migrantów, jak: istotne decyzje i plany powrotu, aplikowanie o obywatelstwo brytyjskie, zakup nieruchomości czy dobrostan i zadowolenie z życia. W swoich analizach Autorki stosują m.in. pojęcie społecznego zakotwiczenia (za A. Grzymałą-Kazłowską) oraz destabilizującego wydarzenia (za M. Kilkey i L. Ryan), aby zrozumieć strategie młodych Polaków oraz odpowiedzieć na pytanie, dlaczego Brexit nie spowodował (jak na razie) masowych powrotów do Polski.

Tekst Katarzyny Winieckiej pt. *Polscy migranci w Londynie w obliczu Brexitu – (re) adaptacja? Wyniki badań wstępnych* również dotyka tematu Brexitu i odwołuje się do koncepcji zakotwiczenia społecznego jako podstawy teoretycznej do sformułowania typologii strategii (re)adaptacyjnych polskich migrantów w obliczu zmiany społeczno-politycznej w Wielkiej Brytanii. Autorka prezentuje wyniki badań wstępnych prowadzonych z wykorzystaniem podejścia jakościowego na grupie Polaków mieszkających w Londynie. Autorka analizuje co wpływa na poczucie bezpieczeństwa i stabilizacji, przygląda się postrzeganym obawom związanym z Brexitem oraz wyróżnia cztery strategie adaptacyjne: zawieszenia („paraliż brexitowy”), pewności, obywatelstwa oraz powrotu.

Tekst Małgorzaty Dziekońskiej pt. *Religious behaviors as a form of cultural identification. The case of Polish circular migrants in Iceland* (w języku angielskim) opisuje rzadko dotąd badane zjawisko migracji cyrkularnych Polaków na Islandię, w systemie pracy 2/2 (kolejno 2 tygodnie w Islandii i 2 tygodnie w Polsce). Autorka – na podstawie wywiadów o charakterze jakościowym – analizuje przede wszystkim rolę świąt religijnych i towarzyszących im praktyk w organizacji życia migrantów, a także znaczenia społecznego i kulturowego tych celebracji dla podtrzymania tożsamości oraz określenia swojej relacji ze społeczeństwem przyjmującym w warunkach mobilności.

Justyna Kijonka i Monika Żak w tekście *Polish return migrants. Analysis of selected decision-making processes* (w języku angielskim) opisują różne typy migrantów powrotnych. „Człowiek kalkulujący” – to jednostka, która zakłada cel finansowy wyjazdu za granicę i po jego osiągnięciu wraca do swojego kraju. „Człowiek drogi” podejmuje bardziej impulsywne decyzje i znajduje satysfakcję w ciągłym poszukiwaniu nowych możliwości. „Człowiek uczący się” traktuje migrację jako sposób na podniesienie kwalifikacji – nie tylko rozumianych formalnie, jak dyplomy, ale również kwalifikacji miękkich, umiejętności przydatnych w życiu. Czwarta wyróżniona kategoria to „człowiek nowego otwarcia”, dla którego migracja jest powiązana z różnymi punktami zwrotnymi w życiu, koniecznością przeżycia swoistego *katharsis* czy ucieczki od bolesnych życiowych kryzysów. Typologia ta może znaleźć zastosowanie poza kontekstem Polski, również w przypadku imigrantów i reemigrantów z innych krajów.

Małgorzata Budyta-Budzyńska w artykule *Imigranci z UE/EFTA w Polsce. Instytucjonalizacja swobodnego przepływu pracowników – realizacja, problemy, bariery* opisuje prawne i instytucjonalne ramy sytuacji imigrantów wewnątrzrajnych w Polsce.

Określa główne bariery doświadczane przez takich imigrantów, które dotyczą nie tyle braków prawnych czy urzędowych, co niewystarczającej dostępności informacji administracyjnych w języku angielskim i niskich kompetencji językowych urzędników. Jednocześnie sami „unicy” słabo znają otoczenie instytucjonalne stworzone, aby im pomagać – nie korzystają z sieci EURES i nie wiedzą o istnieniu centrów Solvit. Tylko pewien odsetek imigrantów wewnątrzunijnych przestrzega przepisów dotyczących rejestrowania pobytu; także pracodawcy nie mają wiedzy, że taka rejestracja powinna nastąpić.

Kseniya Homel w artykule *Support Online: Case of Russian-speaking Women's Online Network in Warsaw* (w języku angielskim) opisuje mechanizmy budowania i działania imigranckich sieci wsparcia kobiet, budowanych online. Wyróżnia cztery typy wsparcia udzielanego w społecznościach internetowych: informacyjne, instrumentalne, emocjonalne oraz w zakresie budowania wspólnotowości. Wirtualne grupy wsparcia okazują się być ważnym uzupełnieniem oraz mechanizmem wspomagającym adaptację w nowym kraju.

Tatiana Kanasz w artykule *Postrzeganie Polaków oraz dobrostan imigrantek w opiniach kobiet z dawnych krajów radzieckich: wybrane aspekty* analizuje obraz Polaków jako społeczeństwa przyjmującego z perspektywy kobiet z Białorusi, Ukrainy i Rosji. Autorka zaznacza, że respondentki wiążą dobrobyt Polaków między innymi z kulturą panowania nad emocjami. Jak wynika z badania treści mediów społecznościowych, z migracji usatysfakcjonowane są zwłaszcza kobiety pracujące w sektorze prac wymagających wysokich kwalifikacji, samozatrudnione czy takie, którym ułożyło się życie rodzinne. Pozytywne opinie są artykułowane często przez imigrantki posiadające polskie korzenie oraz te, które zaadaptowały się do życia w nowym kraju.

Ignacy Jóźwiak w tekście pt. *Czasowość i sprawczość w świetle koncepcji prekarności: Wnioski z badań nad migracjami pracowniczymi z Ukrainy do Polski* podejmuje tematykę migracji pracowniczej z Ukrainy do Polski w kontekście czasowości migracji oraz segmentacji i prekaryzacji pracy. Tekst osadza migracje pracownicze Ukraińców do Polski w kontekście globalnych procesów migracyjnych i wyznacza potencjalne kierunki dalszych badań. Autor pokazuje, że aktywności Ukraińców w Polsce stanowią reakcję na zinstytucjonalizowaną prekarność; działania te obejmują zarówno aktywności mieszczące się w dominującym wzorcu migracji cyrkulacyjnych i krótkoterminowych, jak i aspiracje oraz próby wyjścia poza nie. Ukraińcy wykazują się sprawczością i determinacją w wysiłkach na rzecz poprawy swojej sytuacji.

Katarzyna Andrejuk w tekście *Prawica, lewica i postawy wobec imigrantów. Poglądy Polaków na imigrację i ich dynamika na tle trendów europejskich* pokazuje, że w Europie Zachodniej postawy przeciwne imigrantom są skorelowane z tożsamością pravicową, podczas gdy w Polsce nie ma takiego powiązania w ogóle lub (w niektórych aspektach) jest ono bardzo słabe. Autorka wyjaśnia to wcześniejszą w Polsce fazą cyklu migracyjnego kraju oraz słabszym zarysowaniem międzypartyjnych podziałów ideologicznych. Tekst wskazuje, że identyfikacje pravicowe w różnych krajach Europy

Zachodniej są skorelowane z nieufnością do imigrantów przede wszystkim w wymiarze kulturowym, a mniej w wymiarze gospodarczym. Może to prowadzić do popierania przez prawicę strategii krótkoterminowego przyciągania „rąk do pracy” z zamiarem uzupełnienia luk na rynku, ale zarazem do braku długofalowych działań adaptacyjnych i odmawiania osiedlania cudzoziemcom, w celu zachowania jednolitości kulturowej.

*

Opublikowane w tym tomie artykuły analizują wyniki badań empirycznych przeprowadzonych jeszcze przed pandemią koronawirusa w 2020 r., ale Autorki i Autorzy w większości odnoszą się w swoich wnioskach do nowej sytuacji społeczno-ekonomicznej i wskazują na jej możliwe konsekwencje. Odwołują się przy tym do prowadzonych badań i zaobserwowanych dotychczas mechanizmów. Znaczenie pandemii oraz kryzysu dla samych migrantów, a także studiów nad migracjami, rozumiemy dwojako – w sensie substancywnym oraz w sensie metodologicznym. W wymiarze **substancywnym**, pandemia może wpływać na procesy migracyjne głównie poprzez wzrost znaczenia państwa narodowego oraz jego kompetencji w regulowaniu mobilności. Zwraca się uwagę na zwiększenie protekcjonizmu państw, a także ograniczanie migracji – przynajmniej w czasie pandemii – głównie do cudzoziemców z państw sąsiadujących lub geograficznie bliskich. Liczba nowych pozwoleń na pobyt w państwach OECD zmalała w pierwszej połowie 2020 roku średnio o 46% (OECD 2020a). Regionalizacja migracji może być jedną z trwalszych pozostałości pandemii, ponieważ wzmacniają ją sieci migracyjne charakteryzujące się znaczną stabilnością. Wrazem wzmocnienia państw narodowych było również nowe zaostrome podejście do granic zarówno w pierwszej, jak i drugiej fazie pandemii. Jak zauważa w swoim tekście Małgorzata Budyta-Budżyńska, w marcu i kwietniu 2020 poszczególne kraje strefy Schengen zaczęły zamykać swoje granice dla obywateli państw UE (a także państw trzecich). Działo się to w sposób chaotyczny i arbitralny. Otwieranie poszczególnych granic również odbywało się w sposób nieskoordynowany, ukierunkowany często jedynie na wybrane państwa sąsiadujące. Dodatkowo, programy wsparcia dla mieszkańców poszczególnych krajów były ustalane indywidualnie przez poszczególne państwa. Dopiero po pewnym czasie do aktywności pomocowej włączyła się Unia Europejska. Sam wpływ pandemii na migrację jest zatem zapośredniczony: zależy mniej od przebiegu fal koronawirusa, a bardziej od reakcji państw i środków wdrażanych przez instytucje państwowe. Oba te aspekty teoretycznie powinny być powiązane, ale w praktyce nie zawsze są. Obserwujemy np. takie sytuacje jak rozluźnianie obostrzeń społecznych mimo wzrostu faktycznej liczby zakażeń. Chociaż populacje migranckie są średnio młodsze od populacji danego kraju, migranci są uważani za bardziej podatnych na koronawirusa z powodu warunków mieszkaniowych i w zakładach pracy; co więcej, śmiertelność z powodu Covid-19 może być wyższa wśród migrantów z powodu gorszego dostępu i słabszej jakości opieki zdrowotnej (OECD 2020).

Procesy mikro- oraz makrospołeczne związane z pandemią można odnieść do trzech obszarów: migracji do Polski; postaw wobec imigrantów; emigracji z Polski.

- 1) W kontekście **imigracji do Polski**, zwraca się uwagę na kilka kwestii. Możliwym następstwem pandemii będą powroty cudzoziemców do krajów pochodzenia wskutek pogarszającej się sytuacji gospodarczej w Polsce. Konsekwencją pandemii może być też wzrost liczby cudzoziemców bezrobotnych, choć uprawnionych do pobytu, a także pogarszająca się sytuacja osób aktywnych zarobkowo, które utrzymały swoją pracę. Zjawiskiem charakterystycznym dla kryzysu może być wymuszone przechodzenie części cudzoziemców do szarej strefy w miejsce wcześniejszego rejestrowanego zatrudnienia i większa tolerancja instytucji państwowych dla naruszeń praw osób pracujących. Tzw. „tarcze antykryzysowe” częściowo rozmontowują system ochrony pracowników, co dotyczy w szczególności grup podatnych na dyskryminację, w tym również imigrantów. Z drugiej strony, rozwijają się nowe formy pomocy w okolicznościach izolacji społecznej. W kontekście obecności społeczności imigranckich, zwraca się uwagę na rosnące znaczenie sieci wsparcia tworzonych online (w tym kontekście polecamy tekst Kseni Homel), oferujących nie tylko aktualne informacje, ale też psychologiczne oparcie w warunkach kryzysu. Raporty OECD wskazują też, że sytuacja izolacji i „lockdown” pogorszą integrację imigranckich dzieci – pozostając w domu i używając tylko języka rodziców, nie mają okazji do uczenia się języka oraz nawiązywania relacji społecznych (OECD 2020).
- 2) W zakresie **postaw wobec imigrantów**, zapasć, która ma miejsce w 2020 roku może mieć znaczenie podobne do poprzednich recesji i kryzysów: z reguły powodują one wzrost negatywnych postaw wobec imigrantów, mniejszą otwartość społeczeństw przyjmujących oraz intensyfikację nastrojów ksenofobicznych. Co więcej, dotychczasowe postawy antyimigranckie, koncentrujące się obecnie na tzw. zagrożeniu kulturowym (co pokazują dane Europejskiego Sondażu Społecznego, zaprezentowane w artykule Katarzyny Andrejuk), mogą zostać wyprzedzone przez dyskurs oparty na tzw. zagrożeniu ekonomicznym. Ten ostatni dotyczy postrzegania imigrantów jako wypierających ludność lokalną na rynku pracy czy prowadzących do obniżenia stawek wynagrodzeń.
- 3) W kontekście **emigracji z Polski**, możliwą przewidywaną odpowiedzią na wyzwania związane z pandemią są migracje powrotne. Nie jest to jedyna opcja wybierana przez Polaków w obliczu kryzysu, a o ostatecznej decyzji przesądzą różnego rodzaju „kotwice” łączące emigranta z danym krajem (co pokazują artykuły Agnieszki Trąbki i Igi Wermińskiej-Wiśnickiej oraz Katarzyny Winieckiej). Jednak, jak zauważają Justyna Kijonka i Monika Żak, niektórzy polscy imigranci uważają, że Polska lepiej poradziła sobie z koronawirusem niż ich kraje pobytu, w związku z tym wybierają tymczasowy powrót – z uwagi

na rosnące trudności na rynkach pracy, może on stać się dłuższy niż pierwotnie planowano, a nawet permanentny. Z kolei strategie emigrantów polskich w Wielkiej Brytanii muszą uwzględniać kumulację dwóch kryzysów: związanego z Brexitem oraz związanego z pandemią, która dotkliwie uderzyła w mieszkańców Zjednoczonego Królestwa. W tym kontekście badania przytoczonych wcześniej Auterek zawarte w tym tomie wskazują, że wpływ samego Brexitu na decyzje życiowe, czy poczucie bezpieczeństwa jest trudny do jednoznacznego opisanego. Ponadto oczywiście emigrantów polskich pozostających za granicą dotyczą również podobne problemy ekonomiczne, których doświadczają cudzoziemcy przebywający w Polsce. Trudności z utrzymaniem pracy zarobkowej i malejące dochody mogą też przełożyć się na coraz mniejsze transfery finansowe z zagranicy, które stanowiły dotychczas ważną część dochodu polskich gospodarstw domowych, zwłaszcza w małych miasteczkach i na terenach wiejskich (Chmielewska 2015: 63–64). Pod znakiem zapytania staje także możliwość utrzymania migracji cyrkularnych w czasach pandemii – ze względów formalnych, organizacyjnych, czy zdrowotnych – choćby w modelu opisanym w tym tomie w tekście Małgorzaty Dziekońskiej, dotyczącym Polaków pracujących na Islandii w systemie zmianowym.

Biorąc pod uwagę perspektywę badaczy migracji, w kontekście **metodologicznym** pandemia oznacza wykorzystanie w większym stopniu możliwości prowadzenia badań online i przez Internet. Wywiady pogłębione coraz częściej odbywają się przez aplikacje wideogłosowe takie jak Zoom, Skype czy Messenger. Z kolei respondenci badań ilościowych otrzymują możliwość wypełnienia kwestionariuszy zdalnie i przesyłania ich przez Internet. Dla badaczy oznacza to konieczność mierzenia się zarówno z wyzwaniami metodologicznymi, jak i technologicznymi – takimi jak zawodność komputerów i różna jakość łączy internetowych, czy ryzyko nieuwzględniania w próbie respondentów z grupy „wykluczonych cyfrowo”. Z drugiej strony, akurat migranci należą do osób o wysokich kompetencjach z zakresu technologii cyfrowych, ponieważ ich codzienne aktywności społeczne obejmują zazwyczaj więcej niż jeden kraj i rutynowe porozumiewanie się na odległość. Dostęp do respondentów będących migrantami staje się łatwiejszy, a ich duża mobilność nie stanowi już przeszkody w umawianiu wywiadów.

Wyzwania badawcze związane z pandemią oraz wynikającym z niej kryzysem wymagają modyfikowania metod badawczych. Pokazują też konieczność uwzględniania dialektyki studiów migracyjnych: z jednej strony badania mobilności w przestrzeniach ponadpaństwowych, z drugiej strony – mobilności ograniczanej i kontrolowanej przez państwa, przynajmniej w momentach kryzysowych. Socjologowie, korzystając elastycznie z różnych ujęć teoretycznych, wydają się dość dobrze przystosowani do opisu i analizy takich zmian. Reasumując, choć koronawirus dotyka również socjologii migracji, to ta radzi sobie dobrze, czego dowodzą artykuły z tego tomu.

Literatura

- Anderson Bridget (2019), New directions in migration studies: towards methodological de-nationalism. *Comparative Migration Studies* vol. 7(36), <https://doi.org/10.1186/s40878-019-0140-8>.
- Chmielewska Iza (2015), *Transfery z tytułu pracy Polaków za granicą w świetle badań Narodowego Banku Polskiego*, NBP – Instytut Ekonomiczny, Warszawa.
- Cieślińska Barbara, Izabela Grabowska, Łukasz Krzyżowski, Sławomir Łodziński, Dariusz Niedźwiedzki, Krystyna Slany, Maria Zielińska (2018), Socjologiczna perspektywa w badaniach nad migracjami, w: *Raport o stanie badań nad migracjami w Polsce po 1989 roku*, red. nauk. Anna Horolets, Magdalena Lesińska, Marek Okólski. Warszawa.
- Dahinden Janine (2016), A plea for the 'de-migrantization' of research on migration and integration. *Ethnic and Racial Studies*, vol. 39(13), 2207–2225.
- Gordon Milton (1964), *Assimilation in American life: the role of race, religion, and national origins*, New York, Oxford University Press.
- Grabowska Izabela (2019), *Otwierając Głowy. Migracje i kompetencje społeczne*, Wydawnictwo Scholar, Warszawa.
- Grzymała-Kazłowska Aleksandra (2016), Social Anchoring: Immigrant Identity, Security and Integration Reconnected? *Sociology*, vol. 50(6): 1123–1139.
- Hui Allison (2016), The Boundaries of Interdisciplinary Fields: Temporalities Shaping the Past and Future of Dialogue between Migration and Mobilities Research, *Mobilities*, vol. 11(1): 66–82.
- Kraśko Nina (2010), *Instytucjonalizacja socjologii w Polsce. 1970–2000*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2010.
- OECD (2020), *What is the impact of the COVID-19 pandemic on immigrants and their children?*, Policy Response 19/10/2020. https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=137_137245-8sahe-qv0k3&title=What-is-the-impact-of-the-COVID-19-pandemic-on-immigrants-and-their-children%3F
- OECD (2020a), *International Migration Outlook 2020*, DOI: <https://doi.org/10.1787/ec98f531-en>
- Ryan Louise (2018), Differentiated Embedding: Polish Migrants in London Negotiating Belonging over Time, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, vol. 44(2), 233–51.
- Sadowski Andrzej (2011), Socjologia wielokulturowości jako nowa subdyscyplina socjologiczna, *Pogranicze. Studia Społeczne*, tom XVIII (2011), s. 5–25.
- Urry John (2007), *Mobilities*, Cambridge, Polity Press.
- Vertovec Steven (2007), Super-diversity and its implications, *Ethnic and Racial Studies*, vol. 30 (6): 1024–1054.
- Znaniecki Florian, Thomas William I. (1918), *The Polish Peasant In Europe And America (Chłop polski w Europie i Ameryce)*, University of Illinois Press.